

МОТИВАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Проаналізовано літературні джерела щодо визначення терміну "мотивація".

Розкрито основні проблеми мотивації інноваційної діяльності підприємств. Здійснено огляд стану інноваційної діяльності підприємств, а також визначено основні причини стримування інноваційного процесу в Україні. Визначено перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні та основні перешкоди щодо реалізації даного процесу

Постановка проблеми. Трансформаційні зміни в економіці України вимагають вирішення ряду принципово нових завдань, найголовнішим з яких є максимально ефективне використання нововведень та інновацій на підприємствах. Причому, це актуально, як, для українського суспільства в цілому, так і для кожного підприємства, фірми, організації.

Але, питома вага високо- та середньо-технологічних галузей у промисловості України залишається набагато нижчою, ніж у розвинутих країнах Західної Європи та в більшості країн-кандидатів на вступ до ЄС. Зростання капіталовкладень не супроводжується адекватною технологічною модернізацією та структурною перебудовою, обсяги виробництва високотехнологічної продукції залишаються вкрай низькими. На загальнодержавному рівні спостерігається стійка тенденція до скорочення частки ВВП, що виділяється на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), що не відповідає стратегії розвинутих країн, яка спрямована на збільшення значень відповідного показника.

Тому, аналіз мотивації інноваційної діяльності, пошук шляхів розвитку та впровадження інновацій на підприємствах, державна підтримка мотивації інноваційної діяльності - актуальні і важливі проблеми, що потребують подальшого дослідження, розвитку та впровадження для досягнення конкурентних переваг вітчизняних підприємств за сучасних умов господарювання.

Метою статті є дослідження особливостей мотивації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання в Україні, обґрунтування можливості активізації інноваційної діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження. В науковій літературі існують різні визначення поняття "мотивація". Але, більшість авторів сходяться в думці, що мотивація – це сукупність чинників, які викликають активність суб'єкта в певному напрямленні для досягнення конкретних цілей, і можуть бути задані ззовні або формуватися суб'єктивно особою відповідно до її ціннісних орієнтацій, прагнень, інтересів, очікувань. Проте мотивацію не можна розглядати лише як сукупність яких-небудь спонукальних сил, чинників, певний стан особи. Це швидше процес формування мотивацій особи, як сукупності мотивів, під впливом комплексу чинників, які спонукають суб'єкта до цілеспрямованої поведінки і здобуття певного результату. Мотиви людини мають персоналізований характер, залежать від внутрішніх і зовнішніх стосовно суб'єкта чинників, а також впливу інших мотивів [8].

Щодо мотивів, які лежать в основі поведінки учасників трудової діяльності, то часто вони зводяться тільки до прагматичних інтересів матеріального характеру, зокрема, до максимізації прибутку, який розглядається як основна мета цієї діяльності. Це стосується української економіки, оскільки мотивацією переважаючої частини підприємництва є здобуття максимуму прибутку з метою досягнення надприбутку в майбутньому. Матеріалізм зводить нанівещь значення і вплив на мотивацію діяльності нематеріальних чинників, зокрема таких, як потреба в самореалізації, самоствердженні, прагнення до суспільного визнання та інші, які можуть бути і мають бути потужним мотивом для будь-якої діяльності.

Мотивація трудової діяльності має розглядатися як постійно здійснюваний процес, який постає як сукупність взаємозв'язаних елементів, які обумовлюють один одного

і в цілому тих, що характеризують мотиваційний механізм трудової діяльності. Відповідно до класичного визначення механізму (в грецьк. μηχανη - машина) - система тіл, призначена для перетворення руху одного або декількох тіл в необхідні рухи інших тіл [3].

Проблеми мотивації інноваційної діяльності вирізняється певною специфічністю внаслідок складності економічних, психологічних й етичних відносин, які виникають у ході інноваційного процесу.

Інноваційність – невід'ємна характеристика і необхідна умова функціонування й сталого розвитку всіх без винятку суб'єктів господарювання, що визначає спроможність останніх до постійного ініціювання нових ідей та втілення їх у реальне життя з метою підтримки належного рівня конкурентних переваг в умовах ринкової економіки.

Одну з найважливіших ролей в інноваційних перетвореннях відіграє людський чинник - рушійна сила в інноваційному розвитку. Адже саме людина з її безмежним інтелектуальним потенціалом була, є і завжди залишатиметься єдиним невичерпним джерелом народження інновацій. Тому розуміння мотиваційних основ виникнення імпульсу до інноваційної активності на рівні особистості слід розглядати як один із вихідних моментів активізації інноваційної діяльності.

Проблема мотивації в науковій літературі розглядається в різних аспектах. Філософський аспект мотиваційної сфери життєдіяльності людини розглянуто в працях А.Г. Здравомислова, Р.О. Злотникова, Н.В. Іванчука, М.Г. Кузьміна, Н.Н. Михайлова, А.В. Мялкіна. Психологічна сутність мотивів розкрита в дослідженнях В.Г. Асєєва, Л.І. Божовича, Я.А. Гордона, В.Г. Лежнева, А.Н. Леонтьєва, В.С. Маргуна, В.С. Мерліна, С.Г. Москвичова, В.Н. Мясичева, К. Обухівського, А.В. Петровського, Г.А. Фортунатова.

Проте, незважаючи на наявність великої кількості розроблених мотиваційних теорій, проведених теоретичних і практичних досліджень різних сторін мотивації персоналу, питанням специфіки мотивації саме інноваційної діяльності працівників підприємства присвячена ще недостатня кількість наукової літератури.

Серед українських дослідників цієї тематики можна назвати М. Семикіну та Л. Коваль, які досліджують категорію "інноваційна праця", розкривають її кількісні та якісні характеристики, аналізують методологію і інструменти виміру продуктивності такої праці, мотиваційні основи її розвитку [7]. Також необхідно звернути увагу на дослідження Л. Безчасного, який, розглядаючи питання мотивації розробників інноваційної продукції з урахуванням особливостей ціноутворення на неї в умовах ринкової економіки, акцентує увагу на необхідності створення такого механізму мотивації науково-технічної діяльності, що дозволить би перебороти інноваційну інертність усіх господарюючих суб'єктів і забезпечити їх більш активну інноваційну поведінку [2]. Аналізуючи питання механізму інноваційної діяльності працівників, його структуру, особливості в порівнянні з мотиваційним механізмом трудової діяльності Є. Воробйов і Т. Шедякова наголошують на тому, що головне завдання механізму мотивації інновацій полягає не в примусовій особистості до праці, а в пробудженні в ній інтересу до самої праці [4]. Б. Кліянченко, В. Жуков та І. Фесенко для мотивації інноваційної діяльності працівників пропонують створювати на підприємстві системи інноваційного обліку з видачею авторам інновацій відповідних свідоцтв [5]. В свою чергу, за Радянських часів на підприємствах існувала система раціоналізації,

при якій працівникам, що подавали раціоналізаторські пропозиції щодо вдосконалення виробництва видавали свідоцтва та присвоювалось почесне звання "раціоналізатора".

Отже, багато аспектів мотивації інноваційної діяльності працівників підприємства набули вже досить серйозного обґрунтування, але комплексного, узагальнюючого дослідження, цілісної теорії сьогодні ще не існує. Це актуалізує необхідність появи подальших шляхів активізації в мотиваційній сфері працівників спонукальних мотивів до ініціювання й впровадження інновацій. Одним із таких шляхів може стати створення ефективної системи мотивації інноваційної діяльності працівників підприємства.

Розвиток інноваційної діяльності в Україні. В умовах глобалізації усе більше фактів свідчить про важливість прискореної інновації, без якої вже важко втримати лідерство, а також неможливо підтримувати динамічний баланс суспільства: традиційний чи стратегічний баланс звичними методами вже не зберегти, а динамічний баланс вимагає неупинного розвитку. Якщо вести мову про слаборозвинені країни, то вони мають шанс наздогнати лідерів, що пішли вперед, і забезпечити свою технологічну першість, якщо зможуть освоїти стратегічно правильну модель інноваційного саморозвитку.

Усвідомлення важливості інноваційної діяльності сприяло тому, що проблема її активізації стала об'єктом пильної уваги, а необхідність теоретичного та практичного вирішення цього питання перейшло в ранг першочергових завдань як на державному, так і на рівні окремого підприємства.

Але, в даний період інноваційна система України переживає не найкращі часи свого становлення та розвитку,

що більшість експертів-науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово розвинених країнах. Це пов'язано, перш за все, з політичними подіями: виборами Президента та постійними процесами перерозподілу влади на рівні Верховної Ради та Кабінету Міністрів України. Постійний перерозподіл сфер впливу як міністерствами, відомствами, так і їх керівними особами не дозволяє створити дану систему як систему організаційно-економічного та інформаційного забезпечення розвитку інноваційних процесів на рівні держави, а тим паче – дати змогу даній системі розвиватися, поширюватися і ефективно працювати в ринку і на ринок України. Стабільне скорочення реальних обсягів фінансування науково-технічного комплексу та відсутність дієвої державної науково-технічної стратегії не дають реального підґрунтя для переходу до інноваційної моделі розвитку. Реформування науково-технічного комплексу здійснюється непослідовно, без урахування загальновідомих чинників функціонування й розвитку науково-технічного потенціалу: активної та передбачуваної державної підтримки, формування попиту на наукові досягнення з боку реального сектора економіки [6].

Одним з найважливіших показників інноваційного напрямку розвитку економіки є частка підприємств, що впроваджують інновації. За даними Держкомстату України у 2007-2008рр. у середньому лише 11,2% загальної кількості промислових підприємств впроваджували інновації (табл.1), що набагато менше, ніж у розвинутих країнах ЄС, де це значення коливається у межах 60-70%. Таким чином, постає потреба не лише у покращенні загальної економічної ситуації в країні, а докорінній зміні стратегії її розвитку з антикризовою на інноваційну.

Таблиця 1. Впровадження інновацій на промислових підприємствах [9]

Рік	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно виробництво нових видів продукції,* найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	14,8	1403	430	15323	631	
2001	14,3	1421	469	19484	610	6,8
2002	14,6	1142	430	22847	520	7
2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9

з 2003 року інноваційних видів продукції

Стимування інноваційного розвитку в Україні визначається дефіцитом фінансових ресурсів, падінням платоспроможного попиту на науково-технічну продукцію з боку держави і підприємницького сектора, погіршенням якісних характеристик наукових кадрів і матеріально-технічної бази досліджень та іншими, не менш важливими чинниками.

Водночас, обсяги загальних витрат на фінансування технологічних інновацій за останні роки дещо зросли (табл. 2). Але, аналіз їх структури показав, що

фінансування власних досліджень складало у 2000р. 0,8% від загальної суми витрат, а в 2008р. цей показник склав 0,6%, тоді як фінансування з державного бюджету мало тенденцію до незначного зростання. Що ж стосується фінансування за рахунок коштів іноземних інвесторів, то Україна, на жаль, зарекомендувала себе, як держава з досить низьким інвестиційним кліматом, постійні зміни в законодавстві, нестабільна державна політика, відсутність податкових пільг, гарантій та інші негативні фактори не сприяють притоку іноземних інвесторів до нашої країни.

Таблиця 2. Джерела фінансування технологічних інновацій [9]

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
		млн.грн.			
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217
2001	1971,4	1654	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93	130	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160	5211,4	114	176,2	658
2007	10850,9	7999,6	145	321,8	2385
2008	11994,2	7264	337	115,4	4278

Основна ж маса коштів була використана на придбання технічних засобів виробництва і технологічну підготовку їх до запуску у виробництво. Така переорієнтація уваги вітчизняних підприємств на

придбання інновацій може бути свідченням того, що можливості підприємств створювати власні інноваційні продукти вичерпалися та, можливо, через те, що відсутні дієві стимули до інноваційної діяльності з боку

зовнішнього середовища. Аналіз програм підтримки інноваційної діяльності та законодавства України в цій сфері показав, що всі стимулюючі заходи стосуються підприємства, як ринкового агента, а не менеджера. Існуюча в Україні система винагороди та стимулювання здебільшого не сприяє до роботи на перспективу.

Інновації можуть бути реалізовані лише за умови задоволення необхідних і достатніх умов. Необхідною умовою для інноваційного розвитку будь-якого підприємства є усвідомлення необхідності інновацій з боку керівництва та внутрішня готовність до їх впровадження. В той же час, значна частина вітчизняних дослідників обґрунтовують положення, що саме неготовність керівництва та працівників промислових підприємств стати активними учасниками й реалізаторами інноваційного процесу значною мірою обумовила неспроможність та несприйнятливості підприємств до інновацій. Тому, вітчизняним підприємствам та Україні вцілому для розвитку та підвищення інноваційної діяльності слід звернути увагу на досвід розвинутих країн щодо підтримки, розвитку та впровадження інновацій, де головну роль відіграє саме державна підтримка.

Перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні. За даними останнього звіту Всесвітнього економічного Форуму про глобальну конкурентоспроможність 2008-2009 років Україна займає лише 72 місце серед 134 країн. Найнижчий результат - 115 місце залишається в категорії "якість інституцій", зокрема, для нашої країни є проблемними "прозорість ухвалення урядових рішень (110-е місце), ефективність використання державного бюджету (114 місце), довіра суспільства до політиків (101 місце), тягар державного регулювання (91 місце)". Оскільки негативну оцінку також мають показники ефективності товарних ринків (101 місце), технологічної готовності (93 місце), то надзвичайно актуальним є посилення конкурентних переваг, пов'язаних з технологічними інноваціями, формуванням сприятливого підприємницького середовища та ефективних конкурентних ринків, що дасть змогу підвищити продуктивність виробництва.

Тому розпорядженням Кабінетом Міністрів України було схвалено Стратегію розвитку України – "Україна 2020: Стратегія національної модернізації" [10]. Головною

проблемою, на вирішення якої розроблено Стратегію є неготовність економіки України до адекватної відповіді як на зовнішні, так і на внутрішні шоки в умовах постійного загострення глобальних викликів. Україна хронічно відстає від більшості країн майже за усіма макроекономічними критеріями та оцінками, залишається на периферії світових інноваційних систем, що гальмує подальший розвиток. За останні вісім років свого відновлювального зростання економіка України так і не позбавилася глибоких структурних деформацій і значно відстає від розвинених країн світу за сукупною продуктивністю всіх факторів виробництва та відповідно – рівнем добробуту населення. Більшість підприємств залишилися технологічно відсталими, енергоємними, із слабкою диверсифікацією продуктів і ринків, що зумовлює низьку адаптивність до зовнішніх збурень і призводить до негативних тенденцій у виробництві.

Задача Уряду – сприяти створенню умов, що забезпечують кращі можливості для підприємництва і виходу з кризи, а далі – відновити вихід на траєкторію розвитку з досягненням вищих стандартів життя для громадян України. Відповідно національна політика націлена на сталий розвиток із постійним підвищення добробуту і якості життя кожного громадянина і досягнення гідного місця країни в глобальних економічних процесах. Сприятлива макроекономічна, фінансова, регуляторна, інноваційна політики, висока якість послуг державних установ, освіти, науки тощо закладають підґрунтя для підвищення конкурентоспроможності економіки. Для цього необхідні скоординовані дії в напрямку підвищення конкурентоспроможності економіки та її адаптивності до постійних змін в економічному середовищі. Згідно до Стратегії зростатиме обсяг фінансових асигнувань у сферу науки та інноваційної діяльності. Тенденція матиме глобальні тенденції розвитку інноваційних процесів у світовій економіці в період до 2020 року характеризуватимуться дією економічних трендів, на які суттєво вплине сучасна економічна криза. Також програмою передбачається впровадження сучасних інноваційних промислових технологій (табл. 3).

Таблиця 3. Впровадження сучасних інноваційних промислових технологій [10]

Завдання	Очікувані результати у 2012 р.:
Підтримка розвитку високотехнологічних виробництв	Збільшення виробництва вітчизняної авіаційної і ракетно-космічної техніки, приладобудування, електронної техніки, медичної техніки.
Використання потенціалу України із розширення середньо технологічних виробництв	Збільшення виробництва суднобудування, автомобілебудування, новітнього рухомого складу та іншого обладнання для залізничного транспорту.
Стимулювання створення нових інноваційних полюсів розвитку	Створення інноваційних кластерів в регіонах України.

Результатом реалізації Стратегії має стати кардинальне підвищення ефективності використання людського, виробничого та природного потенціалу, забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки досягнення стабільного сталого розвитку і підвищення добробуту громадян України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток інноваційної діяльності є необхідною умовою та запорукою успішного розвитку кожної фірми та держави загалом.

Нажаль, в Україні відсутні дієві механізми підтримки, стимулювання, розвитку інноваційної системи розвитку. Нестабільна економіка, постійно змінне законодавство, відсутність гарантій – всі ці фактори не сприяють зростанню впровадження нововведень на підприємствах та притоку іноземних інвестицій в нашу державу. Замість високотехнологічної наукоємної продукції вітчизняний експорт здебільшого представлений напівфабрикатами низького рівня обробки та сировиною, що, у свою чергу, є найяскравішим доказом нераціонального використання природних багатств. Порівнюючи розвиток науки та інноваційної діяльності в Україні з тенденціями, що мають місце у США, Росії, країнах ЄС, Далекого Сходу, Південно-Східної Азії, слід відзначити загрозливе наближення України до стану відсталої держави.

В зарубіжних країнах держава є могутнім спонсором інноваційної діяльності, що постійно удосконалює систему стимулювання винахідництва, засновану на використанні патентної форми правової охорони винаходів. Досвід країн з високою конкурентоспроможністю, аналіз шляхів впровадження ефективної системи механізмів стимулювання та розвитку інноваційної діяльності дозволять Україні застосувати дієві дії для зростання конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

При цьому важливо відмітити, що програми державної підтримки винахідництва ґрунтуються на використанні механізму економічної зацікавленості в науково-технічному розвитку і прискоренні впровадження його досягнень у виробництво. Створення такого механізму в нашій країні могло б стати базою для подолання економічної кризи і підйому економіки. Вкрай необхідним і доцільним є процес інноваційного заміщення на багатьох промислових підприємствах країни та навіть в цілих галузях, оскільки майбутній образ національної інноваційної системи багато в чому буде залежати від можливостей держави вчасно мобілізувати свій внутрішній інноваційний потенціал. Можливістю виходу з кризи та розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств, за сучасних умов господарювання, може стати схвалена КМУ Стратегія розвитку України "Україна 2020: Стратегія національної модернізації", що, нажаль, ще лише проект.

Список використаної літератури:

1. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 04.07.02 № 40-IV // Офіційний вісник України. – 2002. – № 31. 2. *Бесчастный Л.* О механизме мотивации к научной и научно-технической деятельности в условиях рыночной экономики / Л. Бесчастный // Экономика Украины. – № 8. – 1995. – С. 15-23. 3. Большая Советская Энциклопедия / Гл. ред. А.М. Прохоров. – [3-е. изд.]– М.: Советская энциклопедия, 1976. – 608 с. 4. *Воробьев Е.* Мотивации современных инноваций: основания и механизмы / Е. Воробьев, Т. Шедякова // Бизнес Информ. – № 3. – 1996. – С. 16-19. 5. *Кляненко Б.Т.* Мотивация инновационной деятельности наемных работников творческого труда / Б.Т. Кляненко, И.А. Фесенко, В.А. Жуков // Науч. тр. Донецкого национального технического университета. Серия: экономическая. Выпуск 53. – Донецк, ДонНТУ, 2002. – 260 с. 6. *Космидайло І.В.* Проблеми інноваційного розвитку в Україні та шляхи їх вирішення / І.В. Космидайло // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 2(68). – С. 20-27. 7. *Семикіна М.В.* Інноваційна праця в конкурентному середовищі: загальна методологія, мотиваційні основи регулювання / М.В. Семикіна, Л.А. Коваль. – Кіровоград: Степ, 2002. – 212 с. 8. Философская энциклопедия / под ред. Ф.В.Константинова. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – Т.5. – 740 с. 9. Веб-сторінка офіційного сайту Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 10. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: portal.rada.gov.ua.
- КОСТЮК Т.П. – аспірант Київського національного університету технологій та дизайну